

การแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 และมาตรการป้องกันของไทย

The Fake News's Infodemic about the COVID-19 Pandemic and the Preventive Measures in Thailand

¹พรรณวดี ชัยกิจ (Phanwadee Chaikij)

²สมนทิพย์ จิตสว่าง (Sumonthip Chitsawang)

หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(Doctor of Philosophy Program in Criminology and Criminal Justice, Chulalongkorn University)

Email: me.phanwadee@gmail.com

Received April 10, 2021; Revised April 29, 2021; Accepted May 15, 2021

Abstract

“Fake news” in the 21st century is a big challenge for the information age society, as everyone can become independent news creators and broadcasters who make it a strong multi-dimensional effect instrument. Therefore, the objectives of this article were to study the situation, impacts and measures to prevent the fake news's infodemic about the COVID-19 pandemic in Thailand. The fake news's infodemic about the COVID-19 effect on 5 dimensions: mind, health, society, economy, and the security and credibility of the country. In conclusion of the study found that, an effective measure to prevent fake news must be implemented in a comprehensive, integrated manner, using more problem-solving technology, and cooperation from the public sector. It also does not focus on unilateral government or pursuing legal means as today.

Keywords: Fake news; COVID-19; Infodemic

บทคัดย่อ

“ข่าวปลอม” เป็นปัญหาสำคัญสำหรับโลกแห่งยุคข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากทุกคนสามารถเป็นผู้สร้างข่าวและผู้แชร์ข่าวได้อย่างอิสระ จนทำให้ข่าวสารเป็นเครื่องมือสำคัญที่มีอำนาจอันก่อให้เกิดผลกระทบในหลายมิติตามมาอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงภาวะวิกฤตที่จิตใจผู้คนไม่ปกติ และยินดีเชื่อข่าวที่ตนเสพตลอดเวลา บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การแพร่กระจายของข่าวปลอม ผลกระทบจากการแพร่กระจายของข่าวปลอม

และมาตรการป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย ซึ่งภายใต้สถานการณ์โควิด-19 พบว่า การแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อ 5 มิติสำคัญ ได้แก่ ผลกระทบต่อสุขภาพ จิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงและความน่าเชื่อถือของประเทศ ซึ่งมาตรการป้องกันข่าวปลอมที่มีประสิทธิภาพจะต้องดำเนินการบูรณาการอย่างรอบด้านในรูปแบบผสมผสาน โดยใช้เทคโนโลยีแก้ไขปัญหา และความร่วมมือจากภาคประชาชนมากขึ้น รวมทั้งไม่มุ่งจัดการจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวหรือมุ่งดำเนินการด้วยวิธีการทางกฎหมายอย่างเดียวในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ข่าวปลอม; โควิด-19; การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร

บทนำ

ปี พ.ศ. 2563 ถือเป็นปีสำคัญแห่งหน้าประวัติศาสตร์โลก เนื่องจาก 216 ประเทศ ต่างประสบกับความรุนแรงของสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (โควิด-19) ที่มาพร้อมกับความรุนแรงของสถานการณ์การแพร่กระจายข่าวปลอมที่สร้างความท้าทายอย่างยิ่งแก่ภาครัฐ โดยเฉพาะด้านสาธารณสุขที่ต้องรักษาผู้ป่วยควบคู่ไปกับการเผยแพร่ข้อมูลด้านสุขภาพที่ถูกต้อง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสับสน ตื่นตระหนก และมีพฤติกรรมเสี่ยง โดยปัจจุบันยังไม่มีประเทศใดหรือหน่วยงานใดที่สามารถประเมินได้ว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 จะสิ้นสุดเมื่อไร สถานการณ์จะเพิ่มระดับอีกหรือไม่ และหากสถานการณ์ยังไม่คลี่คลาย โควิด-19 จะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือแสวงโอกาสอย่างไรต่อไป

นับตั้งแต่โลกก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ปฏิเสธไม่ได้ว่าโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสารจำนวนมากอย่างรวดเร็ว ทำให้ทุกคนสามารถติดต่อสื่อสาร สนทนา ส่งข้อความ และติดตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดบนโลกได้ง่ายเพียงแค่ปลายนิ้วสัมผัสผ่านเทคโนโลยีอุปกรณ์การสื่อสารและอินเทอร์เน็ต ผู้คนแม้ว่าจะอยู่คนละทวีปของโลกก็สามารถทราบข้อมูลข่าวสารเรื่องเดียวกันในเวลาเดียวกัน ความรวดเร็วนี้เองไม่เพียงอำนวยความสะดวกต่อการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างทันเวลา และทราบเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างทันท่วงที อย่างไรก็ตาม ความรวดเร็วยังก่อให้เกิดความเสียหายได้เช่นกัน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้อาชญากรแสวงประโยชน์เพื่อก่ออาชญากรรมจากการบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร และสร้างข่าวปลอมเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจผิดที่ส่งผลกระทบตามมาทั้งต่อความมั่นคง ชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน และจิตใจ จนทำให้ข่าวปลอมกลายเป็นหนึ่งในอาชญากรรมรูปแบบใหม่ทางไซเบอร์ที่หลายประเทศกำลังให้ความสำคัญในปัจจุบัน

สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 สร้างความหวาดกลัวแก่ประชาชน โดยเฉพาะในช่วงแรกที่ประชาชนส่วนใหญ่กักตัวที่บ้าน เนื่องจากเริ่มรับรู้รายงานข่าวประจำวันเกี่ยวกับจำนวนผู้ติดเชื้อที่เพิ่มขึ้น ความหวาดกลัวของประชาชนสามารถแบ่งพฤติกรรมการรับรู้ข่าวสารของประชาชนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้เปิดรับข่าวสารทุกช่องทาง เนื่องจากกลัวความตาย จึงยินดีเชื่อและเปิดรับสื่อทุกช่องทาง เพื่อรับฟังข่าวสารและคำแนะนำที่คิดว่าหากปฏิบัติตามจะสามารถทำให้ตนปลอดภัยจากโควิด-19 ได้ ซึ่งปัญหาของกลุ่มนี้คือ เสพข่าวสารจำนวนมากจนไม่สามารถคัดกรองได้ว่าข่าวที่เสพเป็นข่าวจริงหรือข่าวปลอม ในขณะที่เดียวกันก็ส่งต่อหรือแชร์อย่างรวดเร็ว เพื่อแสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือว่าเป็นผู้ที่ทันสมัยเท่าทันต่อเหตุการณ์ก่อนผู้อื่น และ 2) กลุ่มผู้ปฏิเสธรับข่าวสารทุกช่องทาง เนื่องจากเคยรับรู้ข่าวสารจำนวนมากมาก่อนจนเกิดความกลัว จึงแสวงหาทางออกด้วยการไม่รับรู้ใด ๆ ซึ่งปัญหาของกลุ่มนี้คือ ไม่เท่าทันสถานการณ์และอาจมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดเชื้อโควิด-19 โดยไม่รู้ตัว

การเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องและการจัดการกับข่าวปลอมที่มีประสิทธิภาพอย่างรวดเร็วถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จำนวนผู้ติดเชื้อในบางประเทศมีระดับน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับบางประเทศ ที่มีจำนวนผู้ติดเชื้อระดับสูง อันเนื่องมาจากการไม่เผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนปฏิบัติตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของตะวันตก ที่ว่า “คนป่วยเท่านั้นที่ต้องสวมหน้ากาก” สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นอย่างยิ่งจากสถิติผู้ติดเชื้อโควิด-19 สูงสุด 5 อันดับแรกของโลก เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2563 ได้แก่ 1) สหรัฐอเมริกา 2) อินเดีย 3) บราซิล 4) รัสเซีย และ 5) ฝรั่งเศส (WHO, 2020a)

สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 สร้างจุดเปลี่ยนให้แก่สถานการณ์ข่าวปลอมของประเทศไทย ซึ่งทำให้ข่าวปลอมด้านสุขภาพถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือแพร่กระจายข่าวปลอมในระดับสูงมาก จากการตรวจสอบข่าวปลอมของศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Center) พบว่า ในระยะแรกของสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อ โควิด-19 พบสัดส่วนข่าวปลอมด้านสุขภาพสูงถึงร้อยละ 80 จากจำนวนข่าวปลอมทั้งหมด รวมทั้งพบวาระหว่างวันที่ 19-30 มีนาคม พ.ศ. 2563 ข่าวสารที่ถูกตรวจสอบทั้งหมดเป็นข่าวปลอมถึงร้อยละ 81.4 ในขณะที่เป็นเรื่องจริงเพียงร้อยละ 18.6 (Worathai Rawinit, 2020) ฉะนั้น ข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องมีการป้องกันการมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเนื้อหาข่าวสามารถสร้างความเข้าใจผิดต่อการป้องกันการควบคุมโรคระบาด และความปลอดภัยของประชาชน ซึ่งอาจจะบานปลายจนเป็นอันตรายถึงชีวิตได้

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงต้องการตอบคำถามสำคัญสองประการ คือ ข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 ในไทยส่งผลกระทบต่อมิติใดบ้าง และมาตรการป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 ของไทยในปี พ.ศ. 2563 เป็นอย่างไร โดยบทความนี้จะแบ่งออกเป็น 8 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ 1) โรคอุบัติใหม่: การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (โควิด-19) 2) แนวคิดด้วยข่าวปลอม 3) แนวคิดด้วยการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร 4) สถานการณ์การแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ในไทย 5) ผลกระทบจากการแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ในไทย 6) มาตรการป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอมในไทย 7) บทสรุป และ 8) ข้อเสนอแนะ

โรคอุบัติใหม่: การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (โควิด-19)

ปัญหาด้านของโรคอุบัติใหม่มีสาเหตุร่วมหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านประชากรและพฤติกรรมมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงของเชื้อโรค ระดับภูมิคุ้มกัน การดื้อยาปฏิชีวนะ การพัฒนาด้านเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาของสัตว์นำโรค และสิ่งแวดล้อม ภาวะโลกร้อนรวมทั้งการคมนาคมที่รวดเร็ว ก่อให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากร การขนส่งสินค้า ส่งผลให้โรคอุบัติใหม่แพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วเช่นกัน จะเห็นได้ว่าโรคอุบัติใหม่ส่วนใหญ่มีความซับซ้อนยากต่อการจัดการหากขาดการวางมาตรการป้องกันที่ดีที่มีประสิทธิภาพ ปัญหานี้อาจจะเป็นฉนวนสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ และความมั่นคงของประชาชน ทั้งชีวิต สุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจตามมา

โรคอุบัติใหม่มักเป็นโรคที่มีต้นกำเนิดจากสัตว์ถ่ายทอดสู่คน รวมทั้งโควิด-19 เช่นกันที่ถือกำเนิดขึ้นจากค้างคาว และเชื้อไวรัสที่พร้อมกลายพันธุ์ทุกเมื่อ และผู้ป่วย 1 ราย สามารถแพร่เชื้อให้คนอื่นได้เฉลี่ย 2-3 คน (Department of Disease Control, 2020) ซึ่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่เป็นโลกไร้พรมแดน ทุกคนสามารถเดินทางข้ามพรมแดนได้อย่างอิสระ นอกจากนี้ สภาพภูมิอากาศของโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาอันเนื่องจากสภาวะโลกร้อนก็เป็นหนึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดโรคอุบัติใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่งผู้ที่มีโรคประจำตัว หรือปัญหาสุขภาพ โดยเฉพาะโรคเรื้อรัง ถือเป็นกลุ่มที่มีอัตรา

การเสียชีวิตสูงกว่าบุคคลทั่วไป โดยเชื้อโควิด-19 ที่แพร่ระบาดได้ทำให้มีผู้ติดเชื้อโควิด-19 ทั่วโลกกว่า 52 ล้านราย รักษาหายกว่า 36 ล้านราย และเสียชีวิตกว่า 1.2 ล้านราย (WHO, 2020a)

เดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 ถือเป็นจุดเริ่มต้นบันทึกหน้าประวัติศาสตร์สำคัญด้านสาธารณสุขของโลก เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นมหากาพย์สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (โควิด-19) ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวไม่เพียงสร้างผลกระทบด้านสาธารณสุขเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อเกี่ยวพันอย่างต่อเนื่องทุกมิติที่ทุกประเทศทั่วโลกไม่อาจปฏิเสธได้ ทั้งมิติสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และจิตใจอย่างมีนัยยะสำคัญ

สาธารณรัฐประชาชนจีน ถือเป็นศูนย์กลางการแพร่ระบาดของโควิด-19 แห่งแรกของโลก เนื่องจากเริ่มพบผู้ติดเชื้อโควิด-19 รายแรกของโลก ที่เมืองอู่ฮั่น เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2562 จากนั้นสถานการณ์เริ่มมีระดับรุนแรงขึ้น เมื่อเมืองอู่ฮั่นพบผู้ป่วยเป็นกลุ่มก้อนครั้งแรก วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2562 ต่อมาวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2562 องค์การอนามัยโลกประจำประเทศจีน ได้รายงาน ว่า พบผู้ป่วยปอดติดเชื้อโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งคาดว่ามีแหล่งที่มาของการระบาดอยู่ในตลาดอาหารทะเลเมืองอู่ฮั่น จนกระทั่งวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2563 พบจำนวนผู้ป่วยปอดติดเชื้อในจีนเพิ่มขึ้นรวมกว่า 44 ราย ทำให้ทางการจีน ตัดสินใจประกาศสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ต่อสาธารณชนทั่วโลกเป็นครั้งแรก ณ วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2563 (Thairath Online, 2020a)

ความรุนแรงของสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 ในจีนสร้างความหวาดกลัว และความวิตกกังวลต่อหลายประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศที่เป็นเป้าหมายการเดินทางของนักท่องเที่ยวจีน ได้แก่ ไทย ญี่ปุ่น ฮังการี ไต้หวัน เกาหลีใต้ และ สหรัฐฯ เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับช่วงเทศกาลตรุษจีน (ปีใหม่จีน) ซึ่งเป็นวันหยุดยาวที่นักท่องเที่ยวจีนมักจะเดินทางออกนอกประเทศของชาวจีน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ช่วงเวลานั้นเป็นฉนวนสำคัญที่ทำให้สถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 บานปลาย และแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วอันเนื่องจากแต่ละประเทศยังไม่ได้วางมาตรการคัดกรอง มาตรการป้องกัน และขาดประสบการณ์การรับมือ

แม้ว่าภายหลังจากรัฐบาลจีนตัดสินใจประกาศปิดเมือง (shutdown) เมืองอู่ฮั่น แต่จำนวนผู้ติดเชื้อโควิด-19 ในหลายประเทศทั่วโลกกลับมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความกังวลดังกล่าวทำให้องค์การอนามัยโลกประกาศเมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2563 ให้การแพร่ระบาดของโควิด-19 เป็นภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขระหว่างประเทศ (Department of Mental Health, 2020) และประกาศอีกครั้งเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2563 ว่า โควิด-19 เป็นโรคอุบัติใหม่ที่แพร่ระบาดไปทั่วโลก (Pandemic) ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากนานาประเทศ และไม่สามารถผลักภาระให้เป็นความรับผิดชอบของประเทศใดประเทศหนึ่งหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งได้

แนวคิดข่าวปลอม (Fake news)

ข่าวปลอม/ข่าวลวง (Fake News/Hoax News) ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยการสร้างเรื่องใส่ร้ายป้ายสีว่า ชาวยิว คือศัตรูของประชาชน จนผู้คนเชื่อว่าเป็นข่าวจริงอันนำไปสู่เหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของชาวยิวตามมา ทั้งนี้ ข่าวปลอมในอดีตเรียกว่า การโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งหมายถึงข้อมูลข่าวสารที่ไม่เป็นจริงทั้งหมด มีเจตนาเพื่อเบี่ยงเบนความสนใจของประชาชน กลั่นแกล้ง หรือทำลายชื่อเสียงของผู้อื่น สร้างรายได้จากการเข้าชมเว็บไซต์สร้างความวุ่นวายในสังคม สร้างหลักฐานข้อมูลเท็จในระบบ และขึ้นาประเด็นไปในทิศทางที่ตนเองต้องการ แต่ปัจจุบันข่าวปลอมมีความแยบยลขึ้นด้วยการนำข้อมูลจริงบางส่วนมาผสมกับข่าวปลอมเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ข่าวปลอมนั้น

ความหมายของข่าวปลอม

ข่าวปลอม คือ รูปแบบหนึ่งของโฆษณาชวนเชื่อที่ประกอบด้วยข้อมูลที่ผิดและข้อมูลหลอกลวงโดยเจตนา ซึ่งเผยแพร่ทั้งสื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโซเชียลมีเดีย และปากต่อปากโดยมีจุดประสงค์มุ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อสาธารณะ องค์กร และบุคคล การเผยแพร่ข่าวปลอมไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ แต่ข่าวปลอมได้ถูกนำมาสร้างบทบาทในบริบทใหม่ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยวิธีทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่มุ่งก่อให้เกิดการบั่นทอนต่อเสถียรภาพรัฐและสังคม เช่น การนิพนธ์ร้าย การใส่สีตีไข่ การพูดเท็จ การทำใบปลิวแจกจ่าย สร้างเว็บปลอม เป็นต้น ซึ่งดำเนินการโดยวิธีที่ง่าย ในขณะที่เดียวกันกลับมีอิทธิพลสูง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ในศตวรรษที่ 21 ใครที่สามารถครอบครองสื่อได้และเป็นบุคคลน่าเชื่อถือ ผู้นั้นคือผู้ที่มีอำนาจ

ข่าวปลอมในแต่ละช่วงเวลามีปัจจัยพื้นฐานในลักษณะเดียวกัน 3 ประการ ได้แก่ 1) พาดหัวข่าวที่ชวนสงสัยและดึงดูดความสนใจ 2) การใช้ความอ่อนไหวทางความรู้สึกของมนุษย์เป็นเครื่องมือ และ 3) การปรากฏข่าวปลอมนั้นซ้ำๆ ทำให้ข่าวปลอมนั้นมีการแพร่กระจายออกไปได้ในวงกว้างมากขึ้น โดยทั้ง 3 ปัจจัยนี้ ส่งผลกระทบต่อกันเป็นลำดับ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์มีการรับรู้ข่าวปลอมจากความน่าสนใจของพาดหัวข่าว มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายข่าวปลอมนั้นออกไปได้ และบุคคลอื่นที่เห็นข่าวปลอมนั้นปรากฏขึ้นบ่อยครั้งจะเข้าใจว่าข่าวนั้นเป็นข่าวที่มีความสำคัญ จึงมีการปฏิสัมพันธ์ต่อข่าวปลอมนั้นซ้ำ ๆ จนทำให้เกิดการแพร่กระจายข่าวปลอมออกไปในวงกว้าง (Thyhatvat Janevatchararuk, 2019)

First Draft News ซึ่งเป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับข่าวปลอมร่วมกับโซเชียลมีเดีย และ Publisher อีกกว่า 30 ราย รวมถึงเฟซบุ๊ก, ทวิตเตอร์, New York Times หรือ BuzzFeed ได้จัดรูปแบบเนื้อหาข่าวปลอมไว้ 7 รูปแบบ โดยเรียงตามระดับความรุนแรงจากน้อยไปหามาก ดังนี้ (Claire Wardle, 2017)

- 1) ข่าวล้อเลียน เลียดสี ประชดประชัน
- 2) ข่าวที่ไม่เชื่อมโยงกันระหว่างพาดหัวข่าวกับเนื้อหาด้านใน
- 3) ข่าวที่ใช้ข้อมูลจริงแต่นำไปใช้ในทางที่ผิด การพาดหัวข่าวชวนหลงเข้าใจผิด
- 4) ข่าวที่ไม่จริง เพราะหาแหล่งที่มาไม่ได้
- 5) ข่าวที่มีข้อมูลจริงแต่บริบทนำเสนอไม่จริง ผิดฝาผิดตัว หรือใช้ข้อมูลไม่ถูกต้อง
- 6) ข่าวที่ไม่จริง มีการบิดเบือนตัดต่อเนื้อหาข่าว อย่างจงใจ
- 7) ข่าวที่ผิดทั้งหมด

รูปแบบข่าวปลอมที่พบบ่อยในไทย ได้แก่ 1) การแชร์ข่าวเก่า โดยไม่มีการระบุวันและเวลา เพื่อสร้างความเข้าใจผิดให้แก่ผู้เสพข่าว 2) การบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร 3) การสร้างชุดความรู้ใหม่ขึ้นมา และ 4) การนำข้อมูลข่าวสารจากต่างประเทศมาแชร์ซ้ำโดยไม่มีการพิสูจน์ตรวจสอบความถูกต้องว่ามีความน่าเชื่อถือมากเพียงใด

ความเกี่ยวข้องของข่าวปลอมกับอาชญากรรม

ในช่วงสถานการณ์โควิด-19 กระทรวงยุติธรรม ได้เผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเกี่ยวกับข่าวปลอมเป็นระยะๆ เพื่อย้ำเตือนถึงบทลงโทษทางกฎหมายต่อผู้ที่เผยแพร่ข่าวปลอม โดยอ้างอิงจาก พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ มาตรา 14 ที่ว่าด้วยการนำเข้า เผยแพร่ และส่งต่อข้อมูลคอมพิวเตอร์โดยรู้อยู่แล้วว่าเป็นข้อมูลเท็จ โดยมีโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกิน 100,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (Ratchakitcha, 2017) จะเห็นได้ว่าแพร่กระจายข่าวปลอมอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดความเข้าใจผิดต่อข่าวสารที่ได้รับ ด้วยเหตุนี้เอง ผู้ไม่หวังดีจึงใช้โอกาสนี้ในการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นข่าวปลอม เพื่อเป็นเครื่องมือในการบิดเบือนข้อมูลให้ผู้รับสารเข้าใจผิดและเชื่อเรื่องผิด

นั่นก็คือเรื่องจริง โดยมีผลประโยชน์ทางการเงินเป็นสิ่งแอบแฝง ความคึกคะนองส่วนตัว และการต้องการลดทอนความน่าเชื่อถือของรัฐบาล

ด้วยเหตุนี้ ข่าวปลอมในบริบทปัจจุบันจึงมีความสำคัญ น่าสนใจ และแตกต่างจากข่าวปลอมในบริบทอดีตที่ว่า การสร้างข่าวปลอมและเผยแพร่ข่าวปลอมภายใต้การพัฒนาของเทคโนโลยีและสารสนเทศปัจจุบันได้ทำให้ข่าวปลอมกลายเป็นหนึ่งในอาชญากรรมรูปแบบใหม่ เนื่องจากการเป็นเครื่องมือที่ส่งผลกระทบ และสร้างความเสียหายทั้งต่อชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน และความมั่นคง อันมีบทลงโทษทางอาญารองรับผลจากการกระทำผิดนั้น ๆ

แนวคิดที่ว่าด้วยการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร (Infodemic)

ระดับความรุนแรงของการแพร่กระจายของข่าวปลอมในช่วงสถานการณ์โควิด-19 บนโลกสังคมออนไลน์ในปัจจุบันมีระดับที่สูงมาก จนกระทั่งองค์การอนามัยโลกได้ออกมาย้ำเตือนว่า ให้ระมัดระวังปรากฏการณ์ที่ชื่อว่า “Infodemic” โดย Infodemic มาจากคำว่า Information (ข้อมูล) + Pandemic (โรคระบาด) กล่าวคือ การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารจำนวนมากทั่วโลกอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ทั้งรูปแบบออฟไลน์และออนไลน์ โดยมีเจตนาเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง คลาดเคลื่อน และบิดเบือน อันส่งผลให้การปฏิบัติตามมาตรการสาธารณสุขมีประสิทธิภาพลดลง (WHO, 2020b) ซึ่งความกังวลของผู้คนมักจะไม่ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาของข่าว แต่ความกังวลดังกล่าวกลับทำให้เกิดการส่งต่อกันอย่างรวดเร็ว

สถานการณ์ความรุนแรงของการแพร่กระจายข่าวปลอมเกี่ยวกับสถานการณ์แพร่ระบาดโควิด-19 ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแต่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่สถานการณ์ดังกล่าวได้ปรากฏขึ้นทั่วโลก เนื่องจากพบว่ามีการเผยแพร่ข้อมูลในโซเชียลมีเดียที่ผิดเพี้ยนมาพร้อมกับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์จำนวนมาก โดยในระยะเวลาเพียง 30 วันแรก พบว่ามีผู้นำคลิปวิดีโอที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโควิด-19 เข้าสู่ระบบ YouTube กว่า 361,000,000 คลิป บทความมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโควิด-19 ใน Google Scholar กว่า 19,200 บทความ และเดือนมีนาคม พ.ศ. 2563 พบข้อความมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโควิด-19 ใน Twitter กว่า 550 ล้านข้อความ (PAHO, 2020) ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้นักวิชาการหลายแขนงและองค์การอนามัยโลก ออกมากล่าวหาว่า “ข่าวปลอมถือเป็นอันตรายต่อสุขภาพอย่างหนึ่ง” พร้อมย้ำเตือนว่าให้ระมัดระวังปรากฏการณ์การแพร่ระบาดที่ชื่อว่า การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร (Infodemic) เนื่องจากข่าวปลอมมีการแพร่กระจายในวงกว้างอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกับความอันตรายของการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19

Infodemic ถือเป็นศัพท์ใหม่ในปี พ.ศ. 2563 ที่ทำให้ประเด็นข่าวปลอมมีลักษณะพิเศษ และควรค่าแก่การศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นข่าวปลอมในช่วงเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ข่าวปลอมได้ถูกกำหนดให้เป็นวาระพิเศษ ซึ่งทุกประเทศทั่วโลกต่างเผชิญกับสภาวะที่ไม่ปกติ เพื่อให้ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญและการระมัดระวังร่วมกัน ดังที่นาย Tedros Adhanom Ghebreyesus ผู้อำนวยการองค์การอนามัยโลก กล่าวในการประชุมความมั่นคงมิวนิก หรือปัญหาความมั่นคงระดับโลก (Munich Security Conference : MSC) เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 ว่า “ขณะนี้องค์การอนามัยโลกไม่เพียงกำลังต่อสู้กับการแพร่ระบาดของโรคภัย แต่ยังกำลังต่อสู้กับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารอีกด้วย” (WHO, 2020c) นอกจากนี้ WHO ยังกล่าวว่า Infodemic มีลักษณะการแพร่กระจายเช่นเดียวกับไวรัส ซึ่งข้อมูลที่ถูกต้องจะเป็นกุญแจสำคัญที่สามารถยับยั้งการแพร่ระบาดของสถานการณ์โควิด-19 ได้ (Hua and Shaw, 2020)

ด้วยเหตุนี้ การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร (Infodemic) จึงทำให้ประเด็นข่าวปลอมมีลักษณะพิเศษ และควรค่าแก่การศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นเรื่องข่าวปลอมที่ผ่านมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ข่าวปลอมได้ถูก

กำหนดให้เป็นวาระพิเศษ ที่ทุกประเทศทั่วโลกต่างเผชิญกับสภาวะที่ไม่ปกติ เพื่อให้ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญและการระมัดระวังร่วมกัน นอกจากนี้ WHO ได้ใช้โอกาสของสถานการณ์โควิด-19 ยุกระดับ infodemic ให้เป็นศาสตร์ภายใต้ชื่อ **Infodemiology** เพื่อแสดงให้เห็นว่า ประเด็นการแพร่กระจายของข่าวปลอมเป็นประเด็นสำคัญระดับโลกที่พัฒนาขึ้นจากปัญหาด้านสุขภาพสู่ปัญหาทางสังคม ทั้งนี้ Instagram และ Facebook รายงานว่า ได้ลบข้อความที่เป็นข่าวปลอมไปแล้วกว่า 7 ล้านข้อความ พร้อมติดป้ายกำกับเตือนกว่า 98 ล้านข้อความ ว่าเป็นข้อความที่ไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม แม้ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์จะพยายามสกัดกั้นข่าวปลอม แต่ยังไม่พบว่าระหว่างเดือน มกราคม – สิงหาคม พ.ศ. 2563 ชาวอเมริกันกว่า 6,000 คน ยังคงต้องเข้าโรงพยาบาลจากการประพฤติดตามข้อแนะนำของข่าวปลอม (Thairath Online, 2020b)

สถานการณ์การระบาดของโควิด-19 อาจทำให้ผู้คนวิตกกังวลจนมองข้ามการพิจารณาความถูกต้อง น่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้รับมา และส่งต่อข้อมูลผิด ๆ เหล่านั้นไปยังเพื่อนฝูงญาติพี่น้องด้วยเจตนาดี ตั้งแต่เรื่องข่าวสารทั่วไปเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของเชื้อ ไปจนถึงวิธีการรักษาหรือป้องกันความเสียหายในหลาย ๆ ครั้ง ตอกย้ำความชัดเจนของปรากฏการณ์ข่าวปลอมว่า ข่าวปลอมแพร่กระจายได้ไวและรวดเร็วกว่าข่าวจริง เนื่องจากผู้คนเมื่ออ่านข่าวและแชร์มักจะตระหนักถึงความถูกต้องมากกว่าความถูกต้อง

สถานการณ์การแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ในไทย

กระทรวงสาธารณสุข ประเทศไทย แถลงยืนยัน เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2563 ว่า พบผู้ป่วยติดเชื้อโควิด-19 ในไทยเป็นรายแรก โดยเป็นนักท่องเที่ยวจีน ที่เดินทางมาจากเมืองอู่ฮั่น ประเทศจีน (BBC News, 2020) ซึ่งประเทศไทยถือเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของนักท่องเที่ยวจีน เนื่องจากมีภูมิศาสตร์ที่ตั้งไม่ไกล และมีค่าใช้จ่ายต่ำ ปัจจุบันเหล่านี้จึงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวชาวจีนเดินทางมาท่องเที่ยวไทย และทำให้ไทยกลายเป็นประเทศที่มีผู้ติดเชื้อโควิด-19 แห่งที่สองรอง จากจีนในช่วงต้นของการระบาด

การรวมกลุ่มในสถานบันเทิงย่านทองหล่อ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 และการรวมกลุ่มในสนามมวย เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2563 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้จำนวนผู้ติดเชื้อโควิด-19 ในไทยเพิ่มสูงขึ้น และทำให้สถานการณ์การระบาดของโควิด-19 บานปลายจนเป็นประเด็นที่ทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการด้านสาธารณสุข เนื่องจากทั้ง 2 กิจกรรม เป็นการรวมกลุ่มของคนหมู่มากที่เดินทางมาจากหลายจังหวัด กิจกรรมดังกล่าวจึงเป็นพาหะสำคัญ ที่ส่งออกเชื้อโควิด-19 จากกรุงเทพฯ ไปยังทุกจังหวัดในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว และสร้างความกังวลใจอย่างยิ่งต่อรัฐบาลในการแสวงหามาตรการป้องกันด้านสาธารณสุขและมาตรการป้องกัน เพื่อยับยั้งการแพร่กระจายของข่าวปลอมในช่วงสภาวะจิตใจของผู้คนที่ตื่นตระหนกและเกรงกลัว เมื่อมีข่าวลือใดก็ตามความกังวลของผู้คนมักจะไม่ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มา และส่งต่อข่าวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับ-ส่งต่อข่าวปลอมจากคนมีชื่อเสียงครอบครัว และบุคคลใกล้ชิด ซึ่งยิ่งทำให้ระดับความน่าเชื่อถือของข่าวปลอมมีความน่าเชื่อถือที่เพิ่มขึ้นกว่าปกติ

ทั้งนี้ ภายหลังจากที่นายแพทย์ทวีศิลป์ ศิริราชชยาของไทย ประกาศว่าติดเชื้อไวรัสโควิด-19 พบข้อความที่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับโควิด-19 สูงถึง 200,000 ข้อความ ทั้งในช่องทาง Facebook และ Twitter ซึ่งข่าวปลอมที่สร้างผลกระทบแก่สังคมไทยสูงสุดขณะนั้น คือ ข่าวปลอมเกี่ยวกับการป้องกันการติดเชื้อและการรักษา รองลงมา คือ จุดกำเนิดของเชื้อและมาตรการต่าง ๆ ของภาครัฐ (Khaosod, 2020) ต่อมาประเทศไทย ได้เผชิญกับการระบาดระลอกใหม่ของโควิด-19 ที่เริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2563 จากการที่พบแม่ค้าตลาดกลางกุ้ง ตำบลมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร ติดเชื้อโควิด-19 โดยไม่มีประวัติการเดินทางไปต่างประเทศมาก่อน ซึ่งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม พบว่ามี

จำนวนข่าวปลอมที่เกี่ยวกับโควิด-19 เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากการรับแจ้งเบาะแส และติดตามการสนทนาบนโลกออนไลน์เกี่ยวกับสถานการณ์โควิด-19 ตั้งแต่วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2563 ถึงวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2564 มีจำนวนข้อความที่เกี่ยวข้อง 12,082,316 ข้อความ หลังจากคัดกรองแล้วพบข่าวที่เข้าหลักเกณฑ์ 807 ข้อความ โดยมีข่าวที่ต้องดำเนินการตรวจสอบทั้งหมด 369 เรื่อง

ฉะนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงความชัดเจนและพลวัตการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสาร ที่สร้างผลกระทบต่อความสับสน และความหวาดกลัวในประเทศไทย ช่วงสถานการณ์โควิด-19 ปี พ.ศ. 2563 อันประกอบด้วยข้อมูลหลายประเภท ทั้งข้อความ รูปภาพ และคลิปตัดต่อ ซึ่งส่วนใหญ่มักมีข้อความจูงใจผู้อ่านว่า “ลือ” “ปิดข่าว” ผู้วิจัยได้รวบรวมผลการตรวจสอบข่าวปลอมจากศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม โดยสามารถจำแนกประเภทข่าวปลอมในสถานการณ์โควิด-19 ของไทย ได้ 7 ประเภท ดังนี้

1) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน** มีลักษณะลดทอนความน่าเชื่อถือต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่ข่าวปลอมว่า เจ้าหน้าที่รัฐติดเชื้อโควิด-19 ข่าวปลอมที่แสดงถึงนโยบายของภาครัฐที่ไม่สมเหตุผล ผลการกล่าวหาว่ารัฐปิดข่าวไม่เผยแพร่ความจริงที่ประชาชนควรรู้ให้ประชาชนทราบ เช่น ข่าวยกเลิกการเกณฑ์ทหารป้องกันโควิด-19 ข่าวผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ให้สัมภาษณ์ว่ามีผู้ติดเชื้อ 100,000 คน เจ้าหน้าที่ยึดโทรศัพท์ของคนไทย ที่กลับจากภูมิลำเนา รัฐปิดข่าวว่า จ.ระยอง สั่งเผาเด็กเสียชีวิตจากเชื้อไวรัส ข่าวผู้โดยสารเรือเฟอร์รี่สามารถบินตรงเข้าไทย ได้ เนื่องจากการบินไทยมีความปลอดภัยไม่ทำตามขั้นตอนคัดกรอง เป็นต้น

2) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อรายวันในแต่ละพื้นที่** มีลักษณะข่าวปลอมเชิงแจ้งเตือนและแจ้งเพื่อทราบสร้างความหวาดกลัวให้กับประชาชน เนื่องจากผู้ติดเชื้อรายใหม่ที่มีในแต่ละพื้นที่ จะยิ่งสร้างความกังวล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดสินใจเดินทางออกจากบ้าน เช่น คนขับรถทัวร์ติดเชื้อ ห้างสรรพสินค้าชื่อดังมีผู้ติดเชื้อแต่รัฐปิดข่าว มหาวิทยาลัยย่านนครปฐมมีผู้ติดเชื้อไวรัสโควิด-19 ชาวจีนที่ติดเชื้อโควิด-19 ล้มกลิ้งกลางสุวรรณหงส์ และการเผยแพร่คลิปเสียงโรงพยาบาลแห่งหนึ่งในจังหวัดอุดรธานีว่ามีผู้ติดเชื้อโควิด-19 หลายราย แต่รัฐปิดข่าว เป็นต้น

3) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับคำแนะนำด้านอาหาร เครื่องดื่ม และของใช้** มีลักษณะให้ข้อเสนอแนะ เป็นทางลัดหรือกลวิธีปฏิบัติเพื่อป้องกันโควิด-19 อย่างง่าย ซึ่งในบางวิธีอาจขัดแย้งกับแนวทางที่ตีตื้นสาธารณสุข เช่น ข่าวปลอมที่ชงระทอช่วยยับยั้งเชื้อไวรัสโควิด-19 ได้ ข่าวปลอมการรักษาโควิด-19 ด้วยยาบ้าและฟ้าทะลายโจร ข่าวปลอมการดื่มน้ำมะนาวและน้ำอุ่นเพื่อฆ่าเชื้อโควิด-19 เป็นต้น ขณะเดียวกันอาจเพิ่มข้อมูลที่สร้างความสับสนแก่ข้อเท็จจริงได้ เช่น ข่าวปลอมหน้ากากอนามัยผ้าสับบอนด์ผู้สวมใส่บ่อย ๆ อาจเสี่ยงมะเร็งได้ และการห้ามรับประทานเห็ดเข็มทองโดยให้ข่าวปลอมว่าเห็ดเข็มทองมีพิษโควิด-19 อันตรายถึงชีวิต เป็นต้น

4) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของรัฐบาล และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ** มีลักษณะบั่นทอนความน่าเชื่อถือ และเสถียรภาพของรัฐบาล ขณะเดียวกันได้สร้างให้เกิดความรู้สึกไม่ดีต่อประเทศอื่น ๆ ว่าประเทศเหล่านั้นอาจนำเชื้อโควิด-19 มาয়ประเทศไทย เช่น การบั่นทอนความน่าเชื่อถือต่อรัฐบาลไทยว่านำเวชภัณฑ์ที่ได้รับบริจาคจากประเทศจีนส่งต่อไปยังสหรัฐฯ ข่าวปลอมว่าลูกทูตที่ติดเชื้อโควิด-19 เดินทางมาไปยังสถานที่ต่าง ๆ ใน กทม. ข่าวปลอมว่าชาวอุยกูร์ได้เดินทางมาไทยจำนวน 5 คนแล้วก่อนที่จะรัฐบาลไทยประกาศปิดประเทศ ทหารอเมริกันที่พักอยู่โรงแรมในกรุงเทพฯ ติดเชื้อโควิด-19 จำนวน 11 คน รัฐบาลประกาศห้ามใช้อินเทอร์เน็ตว่าร้ายรัฐบาล ข่าวปลอมว่ารัฐขอรับเงินบริจาคจากมหาเศรษฐี 20 คนในไทย และข่าวว่าพบผู้ติดเชื้อโควิด-19 เป็นชาวพม่าที่โรงพยาบาลราชวิถี

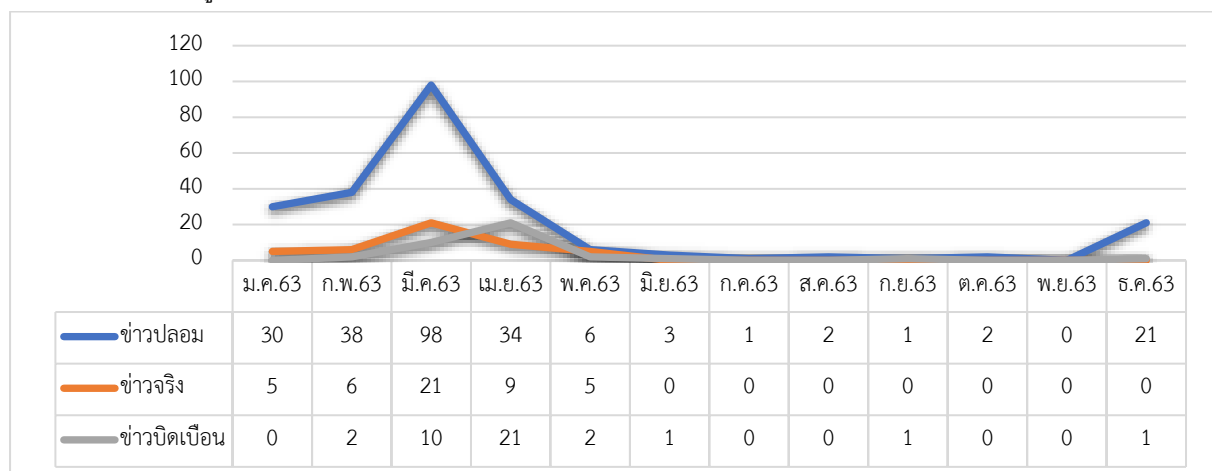
5) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับข่าวประจำวันที่น่าสนใจ** มีลักษณะสร้างกระแสให้เกิดความรู้สึกอยากแชร์ต่อ มุ่งเน้นความรู้สึก เนื่องจากทุกคนล้วนมีส่วนได้ส่วนเสียต่อข่าวเหล่านี้ เช่น ข่าวปลอมนโยบายแจกเงินให้แก่ทุกครัวเรือนเป็นจำนวน 5,000 บาทจนกว่าโควิด-19 จะคลี่คลาย ข่าวปลอมคำประกาศของรัฐบาลว่า ประเทศไทยได้เข้าสู่การแพร่ระบาดระยะที่ 4 ข่าวปลอมให้ผู้คนกักตุนอากาศก่อนที่รัฐจะประกาศปิดเมือง และการจัดการเดินทางของกลุ่มผีน้อยชาวเกาหลีให้ผู้คนทั่วไประมัดระวังตัว เป็นต้น

6) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับคำแนะนำการปฏิบัติตัวเบื้องต้น** มีลักษณะบอกถึงแนวทางการปฏิบัติตัวให้เหมาะสมเพื่อหลีกเลี่ยงการติดเชื้อ หรือเพื่อตรวจเช็ด้วยตนเอง โดยมักนำเสนอผ่านวิธีการง่าย ๆ ที่ทุกคนสามารถทำได้ด้วยตนเอง เช่น การกลั่นหายใจเพื่อตรวจการติดเชื้อ การใช้ผ้าอนามัยควบคุมกับหน้ากากอนามัยเพื่อป้องกันการติดเชื้อ และขอแนะนำให้หลีกเลี่ยงการมองตา โดยให้ข้อมูลเท็จว่าเชื้อไวรัสสามารถติดต่อผ่านการมองตา เป็นต้น อย่างไรก็ตามข่าวปลอมลักษณะนี้ได้สร้างความน่าเชื่อถือของตนเองด้วยการสร้างคลิปลิงก์แนะนำวิธีการปฏิบัติตัวในช่วงโควิด-19 โดยอ้างว่าเป็นลิงก์คำแนะนำจากคณะบดีคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาล

7) **ข่าวปลอมเกี่ยวกับการรักษาทางการแพทย์และวัคซีนป้องกันไวรัสโควิด-19** มีลักษณะสร้างกำลังใจและทำลายความรู้สึกประชาชนเพื่อให้หลงเชื่อ ว่า ถึงแม้จะติดเชื้อโควิด-19 ก็สามารถรักษาให้หายขาดได้ 100% ด้วยน้ำพلاسมา ขณะเดียวกันก็สร้างข่าวลือตามมาว่า ยาด่านโควิด-19 ใกล้จะหมด และเตียงผู้ป่วยห้องฉุกเฉิน ไม่เพียงพอสำหรับรองรับการรักษาแก่ผู้ป่วย

การแพร่กระจายของข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 ในไทยมีในหลากหลายมิติ โดยประเภทข่าวปลอมเกี่ยวกับการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนมีจำนวนข่าวปลอมมากที่สุด รองลงมาคือ ข่าวปลอมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อรายวันในแต่ละพื้นที่ ข่าวปลอมเกี่ยวกับคำแนะนำด้านอาหาร เครื่องดื่ม และของใช้ ข่าวปลอมเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของรัฐบาล และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ข่าวปลอมเกี่ยวกับข่าวประจำวันที่น่าสนใจ ข่าวปลอมเกี่ยวกับคำแนะนำการปฏิบัติตัวเบื้องต้น และข่าวปลอมเกี่ยวกับการรักษาทางการแพทย์และวัคซีนป้องกันไวรัสโควิด-19 ตามลำดับ

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนข่าวปลอม ข่าวจริง และข่าวบิดเบือน ระหว่างเดือนมกราคม – ธันวาคม พ.ศ. 2563 จากการตรวจสอบข่าวของคุณยต์ต่อต้านข่าวปลอม

หมายเหตุ: ตารางข้างต้นเกิดจากการสังเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย ที่มาจากการรวบรวมข่าวการตรวจสอบข่าวปลอมของคุณยต์ต่อต้านข่าวปลอมภายใต้ #โควิด-19 ในปี 2563

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ข่าวปลอมที่เผยแพร่มีเล่นกับความรู้สึกของคน สร้างความสับสน ความตื่นตระหนก ความตื่นเต้น ความหวาดกลัว และก่อให้เกิดความเข้าใจผิดต่อการปฏิบัติตนของประชาชน ยิ่งมีระดับความเชื่อถือต่อข่าวปลอมมีมากเท่าไร ระดับการป้องกันให้ห่างไกลจากโควิด-19 ยิ่งมีน้อยลง เช่นเดียวกัน ยิ่งระดับผู้ติดเชื้อโควิด-19 มีมากเท่าไร ระดับจำนวนข่าวปลอมบนสื่อสังคมออนไลน์ก็จะมากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม จำนวนข่าวปลอมที่ลดลงระหว่างเดือนกรกฎาคม-พฤศจิกายน ไม่ได้หมายความว่าข่าวปลอมเกี่ยวกับโควิด-19 จะหมดไป เนื่องจากยังพบการนำข่าวปลอมเก่ามาเผยแพร่ซ้ำ ขณะเดียวกันก็พบว่าสถานการณ์ภายในของไทย โดยเฉพาะประเด็นทางการเมืองและการชุมนุมเรียกร้องต่อรัฐบาลเป็นประเด็นที่ประชาชนให้ความสนใจมากกว่าโควิด-19 ขณะที่เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ระลอกใหม่เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2563 สัดส่วนข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 กลับมีจำนวนที่สูงขึ้น สิ่งนี้ถือเป็นการสะท้อนว่า การตระหนักรู้ต่อข่าวปลอมของประชาชนยังมีระดับที่ต่ำ พฤติกรรมการรับรู้ข่าวสารของประชาชนยังเป็นสิ่งที่น่าห่วงกังวล และมาตรการจัดการกับข่าวปลอมของภาครัฐที่ผ่านมายังคงไม่ใช่เป็นสูตรสำเร็จในการแก้ไขปัญหาในระยะยาว

ผลกระทบจากการแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับการแพร่ระบาดโควิด-19 ในไทย

ข่าวปลอมไม่ใช่ประเด็นใหม่ แต่สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนไปอันทำให้เทคโนโลยีและโซเชียลมีเดีย มีบทบาทเพิ่มขึ้น ทำให้ระดับการแพร่กระจายของข่าวปลอมมีระดับความรุนแรงและความรวดเร็วทำให้ผลกระทบอันเกิดขึ้นจากข่าวปลอมย่อมมีมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้ นับตั้งแต่เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 สิ่งที่เห็นว่าการปรากฏขึ้นพร้อม ๆ กัน คือ การแพร่ระบาดของข้อมูลข่าวสารที่ผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำแนะนำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันโควิด-19 ที่ล้นเกินให้เกิดความสับสนและความเข้าใจผิดเป็นอย่างยิ่ง

การแพร่ระบาดของโควิด-19 ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดความท้าทายที่สำคัญสำหรับระบบสาธารณสุขทั่วโลก แต่ยังกระตุ้นให้เกิดการแพร่ระบาดของข่าวปลอมที่สร้างข้อสงสัยและความสับสน ซึ่งการแพร่กระจายของข้อมูลบิดเบือนได้ส่งผลกระทบอย่างต่อพฤติกรรมการปฏิบัติตนที่ผิดพลาดของผู้คนตามมา อันนำมาซึ่งการเพิ่มระดับของผู้ติดเชื้อโควิด-19

ปัญหาเร่งด่วนในปัจจุบันคือ การแพร่ระบาดของข่าวปลอมบนสื่อสังคมออนไลน์มีความรวดเร็วกว่าข้อมูลจากแหล่งข่าวที่เชื่อถือได้ ซึ่งข่าวปลอมเกี่ยวกับโควิด-19 กำลังเป็นอุปสรรคขัดขวางที่สำคัญต่อการปฏิบัติตนให้ถูกสุขลักษณะที่ดี เนื่องจากเมื่อผู้คนเสพข่าวจำนวนมาก กลุ่มคนหนึ่งจะเกิดความสับสนและเบื่อกว่า ในขณะที่ยังอีกกลุ่มจะรู้สึกเครียด กังวล และซึมเศร้าตามข่าวที่เสพ ทั้งนี้ หากไม่มีมาตรการจัดการกับข่าวปลอมที่ดีจะถือเป็นการส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติตนที่ผิดทางอ้อม

ความหวาดกลัวจากสถานการณ์โควิด-19 ทำให้ “โควิด-19” ถูกค้นหาจากทั่วโลกถึง 2.1 พันล้านครั้ง มากกว่าโรคติดต่ออันตรายที่คล้ายกันอย่าง SARS ที่ 66.5 ล้านครั้ง และ MERS อยู่ที่ 33.1 ล้านครั้ง รวมถึงโรคติดต่อ HIV 69.5 ล้านครั้ง (Bangkokbiznews, 2020) การแพร่กระจายของข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 ในไทยมีในหลากหลายมิติ ซึ่งล้วนสร้างความสับสน ความตื่นตระหนกความหวาดกลัว และก่อให้เกิดความเข้าใจผิดต่อการปฏิบัติตนของประชาชนซึ่งระดับความเชื่อถือต่อข่าวปลอมมีผลกระทบอย่างสอดคล้องกับระดับการป้องกันตัวให้ห่างไกลจากโควิด-19

ผลกระทบต่อสุขภาพ

ข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพเป็นประเภทข่าวที่สามารถเข้าถึงได้ทุกกลุ่ม ทุกวัย และเข้าใจได้ง่าย เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัว และคนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เฉพาะทางด้านการแพทย์ อย่างไรก็ตามในสถานการณ์โควิด-19

พบข่าวปลอมจำนวนมากที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม อันส่งผลต่อเนื่องอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติตนในวิธีการที่ผิด ในขณะเดียวกันกลับยิ่งทำให้ผู้เสพข่าวสารเลวต่อการติดเชื้อโควิด-19 โดยไม่รู้ตัว อาทิ คำสัมภาษณ์ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขไทยที่ใส่สัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนในระยะเริ่มต้นของสถานการณ์ว่า “โควิด-19 เป็นเหมือนไข้หวัดชนิดหนึ่ง” (workpointTODAY, 2020) จากคำสัมภาษณ์นั้นได้ทำให้ประชาชนขาดความระมัดระวังตัวและไม่สวมหน้ากากอนามัย จนทำให้ยอดผู้ป่วยติดเชื้อมีจำนวนเพิ่มขึ้น และทำให้ต่อมารัฐมนตรีสาธารณสุขออกมายอมรับผิด พร้อมกล่าวคำขอโทษ หรือแม้แต่การเผยแพร่อย่างกว้างขวางว่ารับประทานกระเทียมสามารถป้องกันโควิดซึ่งข้อเท็จจริงกระเทียมก็ไม่ได้สามารถช่วยป้องกันหรือลดความเสี่ยงในการติดเชื้อไวรัสโควิด-19 แต่อย่างใด รวมทั้งกลยุทธ์ของบริษัทยาที่โฆษณาชวนเชื่อว่ามีฟ้าทะลายโจรเป็นยาวิเศษของไทยที่สามารถป้องกันโควิด-19 ซึ่งข่าวดังกล่าวทำให้ประชาชนหลงเชื่อ และต่อคือซื้อฟ้าทะลายโจรที่ร้านขายยาจนทำให้ฟ้าทะลายโจรขาดตลาด

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ยิ่งผู้รับสารเสพข้อมูลผิดๆ ยิ่งเสี่ยงต่อการติดเชื้อโควิด-19 โดยไม่รู้ตัวในขณะเดียวกันยิ่งเผยแพร่ข่าวปลอมที่ได้รับออกไป ยิ่งเป็นการเพิ่มระดับความน่าเชื่อถือของข่าวปลอมให้กลายเป็นข่าวจริงอันส่งผลให้ผู้คนปฏิบัติตนเสี่ยงต่อการติดเชื้อโควิด-19 มากขึ้น

ผลกระทบต่อจิตใจ

ข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 ส่งผลกระทบให้ประชาชนเกิดความกลัว ความเครียด ความกังวลใจ และความตื่นตระหนก จนหลายคนมักถามตัวเองว่า “ฉันติดโควิด-19 แล้วหรือยัง” ซึ่งความกังวลว่าจะติดเชื้อหรือไม่ทำให้บางรายหาทางออกด้วยวิธีการฆ่าตัวตาย ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ตรวจคัดกรองเชื้อโควิด-19 มาก่อน เพียงแต่เสพข่าวมากเกินไป โดยเฉพาะข่าวปลอมที่บรรยายลักษณะอาการของผู้ป่วยโควิด-19 จนก่อให้เกิดความวิตกกังวล และซึมเศร้า ซึ่งรวมทั้งผู้ที่ต้องกักตัวเช่นกัน เมื่อต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว จิตใจมักจะฟุ้งซ่าน กังวล ซึ่งพบว่ามีคนไทยตัดสินใจฆ่าตัวตายระหว่างกักตัว นอกจากนี้ ในบางรายเมื่อเสพข่าวจนเครียดก็ใช้สุราเพื่อแก้ปัญหา ประกอบกับการเผยแพร่ข่าวปลอมอย่างแพร่หลายว่า ต้มแอลกอฮอล์สามารถป้องกันโควิด-19 ได้ ซึ่งก็ไม่ใช่ข้อเท็จจริงเช่นกัน จนทำให้มีผู้หลงเชื่อและต้มแอลกอฮอล์อย่างหนัก ซึ่งต่อมาพบว่า มีผู้เสียชีวิตจากการต้มแอลกอฮอล์เพื่อป้องกันโควิด-19 มากเกินไป ฉะนั้น ภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ถือเป็นช่วงที่ทำให้สภาวะทางจิตใจของหลายคนอ่อนแอทั้งจากปัญหาล้วนตัว และปัญหาสุขภาพ อันนำมาซึ่งปัญหาทางจิตใจต่อมา สิ่งนี้เองจึงเป็นผลกระทบสำคัญประการหนึ่งที่จะต้องแสดงหาวิธีการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจขึ้นในสถานการณ์วิกฤต

ผลกระทบต่อสังคม

สถานการณ์โควิด-19 ที่เพิ่มระดับรุนแรงขึ้นควบคู่กับการแพร่ข่าวปลอมสามารถนำมาสู่ความวิตกกังวลเพิ่มขึ้นซึ่งสถานการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนนี้อาจการแพร่ข่าวปลอมในระยะแรกว่ารัฐจะตัดสินใจประกาศปิดประเทศความกังวลดังกล่าวของคนไทยอันดับแรกคือ เรื่องอาหารการกิน ผู้คนส่วนใหญ่ในประเทศมักกังวลว่า หากปิดประเทศแล้วจะไม่มีอาหารรับประทาน ฉะนั้น หลายคนจึงเริ่มกักตุนอาหาร และมีสภาพอย่างต่อเนื่องจากสินค้าจำเป็นหลายรายการขาดตลาด และจำกัดจำนวนการซื้อ สิ่งนี้เองยิ่งตอกย้ำข่าวปลอมให้กลายเป็นข่าวจริง โดยเฉพาะให้ผู้รับข่าวให้เข้าใจว่าสินค้าขาดตลาดและประเทศกำลังเข้าสู่สภาวะขาดแคลนเช่นเดียวกับเมื่ออยู่ประเทศจีน นอกจากนี้ ในกรณีที่คนไทยในต่างประเทศเดินทางกลับไทยในระยะแรกได้เกิดกระแสความกลัวคนไทยกลุ่มเหล่านี้ว่าหากอนุญาตให้เข้าประเทศอาจเป็นกลุ่มเสี่ยงที่ทำให้ไทยมีผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้นได้ จนเกิดกระแสความเกลียดชังขึ้น โดยมีลำแม่ตด้วยการเปิดเผยข้อเท็จจริงและนามสกุล รวมทั้งที่อยู่บนสื่อออนไลน์เพื่อให้บุคคลทั่วไปสามารถระมัดระวังตัว และให้รู้ทันว่าขณะนี้ภูมิลำเนาใดบ้างกำลังจะมีความเสี่ยง อย่างไรก็ตามในกรณีของครอบครัวผู้ที่ติดเชื้อโควิด-19 ถือเป็นกลุ่มที่ได้รับ

ผลกระทบทางสังคมเช่นกัน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ถูกตีตราว่าติดเชื้อ และถูกรังเกียจทั้ง ๆ ที่รักษาหายแล้ว ซึ่งสิ่งนี้เองถือเป็นภาระทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจเช่นกัน

ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ

ความไม่มั่นใจต่อความปลอดภัยของประชาชนอันเนื่องมาจากการรับรู้ข่าวสารว่ามีพื้นที่ใดบ้างที่เป็นพื้นที่เสี่ยงติดเชื้อโควิด-19 รวมทั้งการประกาศนโยบายให้ทำงานที่บ้าน (Work From Home) เพื่อความปลอดภัยของพนักงาน ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ที่บ้าน ไม่กล้าออกไปเที่ยวหรือไปจับจ่ายซื้อของข้างนอก ส่งผลให้เศรษฐกิจชะลอตัว โดยเฉพาะธุรกิจขนาดเล็ก และพ่อค้าแม่ค้า เป็นต้น

ผลกระทบต่อความมั่นคงและความน่าเชื่อถือของประเทศ

ผลกระทบในประเด็นนี้ ถือเป็นประเด็นในภาพกว้างซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของประเทศ รวมทั้งความไว้วางใจของประชาชน ซึ่งจากการเผยแพร่ข่าวของเพจ “แฮมมิ่งโพธิ์ดำ” ต่อกฎหมายหน้ากากอนามัยหายไปจากคลังโดยตั้งข้อสังเกตว่า สส. อาจมีส่วนร่วมในการกักตุนเพื่อนำไปขายต่อ โดยเฉพาะการถามหาหน้ากากอนามัยที่รัฐบาลจีนมอบให้แก่รัฐบาลไทย ซึ่งต่อมารัฐบาลได้ตรวจสอบพบว่าเพจดังกล่าวเป็นเพจปลอมที่ลอกเลียนแบบเพจแฮมมิ่งโพธิ์ดำเพื่อต้องการโจมตีรัฐบาล อย่างไรก็ดี ประชาชนดังกล่าวได้เชื่อไปแล้วว่ารัฐบาลกักตุนหน้ากากอนามัย นอกจากนี้กรณีการแจกเงิน 5,000 บาทก็บ่อนทำลายความน่าเชื่อถือของรัฐบาลเช่นกัน ที่รัฐบาลไม่สามารถดำเนินการได้ครอบคลุมทั้งประเทศ และประสบปัญหาการลงทะเบียน จนทำให้ชาวปลอมนำประเด็นนี้มาเป็นกระแสสร้างข่าวว่ากระทรวงการคลังจะยุติการแจกเงิน 5,000 บาท ทั้งนี้ ความน่าเชื่อถือของรัฐบาลเกิดความสั่นคลอนมากเมื่อมีชาวปลอมว่ารัฐส่งหนังสือขอรับบริจาคความช่วยเหลือทางการเงินจาก 20 มหาเศรษฐีของประเทศไทย สถานการณ์การชาวปลอมในช่วงโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความน่าเชื่อถือความโปร่งใส และความจริงจัง

มาตรการการป้องกันการแพร่กระจายของชาวปลอมในไทย

ปัจจุบันประเทศไทยมีมาตรการป้องกันชาวปลอม 3 มาตรการ ดังนี้

มาตรการทางกฎหมาย

มาตรการเกี่ยวกับชาวปลอมของไทยยังคงมีลักษณะใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเป็นหลักและยังไม่มีกฎหมายชาวปลอมเป็นการเฉพาะเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ เช่น สิงคโปร์ ใต้หวัน และรัสเซีย เป็นต้น ซึ่งภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ไทยจึงนำมาตรการลงโทษทางอาญามาบังคับใช้ต่อผู้กระทำความผิดภายใต้พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2563 ข้อที่ 6 เรื่องการเสนอข่าว ที่ระบุว่า ห้ามการเสนอข่าวหรือทำให้แพร่หลายทางสื่อต่าง ๆ ซึ่งมีข้อความหรือข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์โควิด-19 อันไม่เป็นความจริงและอาจทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวหรือเจตนาบิดเบือนข้อมูลข่าวสารดังกล่าว อันทำให้เกิดความเข้าใจผิดในสถานการณ์ฉุกเฉินจนกระทบต่อการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ 2550 มาตรา 14 ที่ว่าด้วยการนำเข้า เผยแพร่ และส่งต่อข้อมูลคอมพิวเตอร์โดยรู้อยู่แล้วว่าเป็นข้อมูลเท็จ ซึ่งมีโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกิน 100,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (Ratchakitcha, 2017)

แม้ว่าไทยจะดำเนินการป้องกันการป้องกันด้วยวิธีทางตามกฎหมาย แต่ข้อเท็จจริงกลับพบว่ามาตรการดังกล่าวยังไม่สามารถบังคับใช้ได้มีประสิทธิภาพ หรือสร้างความเกรงกลัวต่อผู้กระทำความผิด เนื่องจากพบการเผยแพร่ชาวปลอมอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่มาตรการของรัฐก็ยังไม่ชัดเจนตามที่กำหนดไว้ ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งที่ รัฐมนตรีว่าการ

กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมกล่าวในงานเสวนาสาธารณะออนไลน์ว่า “...เท่าที่รับทราบการดำเนินคดีที่ผ่านมาส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 99 จะดำเนินคดีกับผู้ที่นำข่าวปลอมสู่ระบบคอมพิวเตอร์เป็นคนแรก ในขณะที่ผู้ที่แชร์ข่าวปลอมต่อจะถูกดำเนินการแค่ตักเตือน และให้ชี้แจงว่าได้รับข่าวนั้นจากที่ใด...” (Thai Media Fund and bookscape, 2020)

แม้สถานการณ์โควิด-19 ในประเทศไทยจะมีท่าทีคลี่คลายลง เนื่องจากไม่พบผู้ติดเชื้อภายในประเทศติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน อย่างไรก็ตาม วันที่ 25 พฤษภาคม ถึงวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2563 พบว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถจับกุมผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับการเผยแพร่ข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์โควิด-19 ได้จำนวน 9 คน ตัวอย่าง ข่าวปลอมที่โพสต์ ได้แก่ 1) ถูกรับประทานกระเทียมไทย หรือ น้ำซิงผสมกระชาย น้ำผึ้ง และน้ำมะนาวจะช่วยต้านโรคโควิด-19 ได้ 2) ยายหลงเชื่อไปลงทะเบียนรับเงินเยียวยาจากภาครัฐ เพราะอาจจะถูกเก็บข้อมูลนำไปเรียกเก็บภาษีในภายหลังได้ และ 3) หญิงป่วยโรคโควิด-19 ล้มพุงกลางห้างดังเมืองระยอง ทั้งนี้ ผู้โพสต์ทั้ง 9 คน รับสารภาพว่าเป็นผู้โพสต์จริง โดยอ้างว่าตนไม่ทราบมาก่อนว่าข้อมูลที่รับมาเป็นข่าวปลอม และไม่คิดจะจินตนาการให้เกิดความเข้าใจผิด (News@ch7, 2020) ประเด็นนี้ถือเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าแม้สถานการณ์โควิด-19 ในไทยจะเริ่มคลี่คลายและได้รับคำชื่นชมจากหลายประเทศทั่วโลกเกี่ยวกับมาตรการสาธารณสุข สิ่งนี้เองไม่สามารถยืนยันได้ว่าสถานการณ์ข่าวปลอมในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 จะมีการลดระดับตาม ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงระดับการเฝ้าระวังข้อมูลที่ได้รับการส่งต่อที่คนไทยยังมีระดับการตระหนักรู้ด้านนี้ต่ำอยู่

ภายใต้การดำเนินมาตรการด้วยวิธีทางตามกฎหมายของไทยเพื่อควบคุมการสื่อสารในสถานการณ์ปัจจุบันได้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์เช่นกันว่าเป็นการใช้อำนาจเกินควรหรือไม่ และมาตรการป้องกันข่าวปลอมจะต้องดำเนินการด้วยมาตรการทางอาญาเท่านั้นหรือ รวมทั้งเกิดกระแสความไม่เห็นด้วยของภาคประชาชนต่อการตรวจสอบข่าวสารว่าไม่ควรถูกจำกัดเพียงแค่ภาครัฐที่ดำเนินการผ่านศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมเพียงช่องทางเดียว เนื่องจากอาจทำให้เกิดอคติ (bias) ในการตรวจสอบ ทำให้เลือกตรวจสอบข่าวสารที่ไม่ครอบคลุม โดยมุ่งตรวจสอบเป็นการเฉพาะข่าวที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐโดยตรง จึงทำให้มีการพิจารณาว่า ช่องทางการตรวจสอบของรัฐเพียงช่องทางเดียวของศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (Anti Fake News Center) อาจจะไม่เพียงพอ เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลข่าวสารที่มีจำนวนมากในแต่ละวันและแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วบนโลกออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 เป็นสิ่งจำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบโดยด่วน

มาตรการทางการสื่อสาร

ศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) หรือ ศบค. ถือเป็นศูนย์กลางการสื่อสารที่สำคัญที่ทำให้ประชาชนสามารถติดตามสถานการณ์โควิด-19 ในไทยรายวัน พร้อมทั้งแถลงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับข่าวปลอมที่กำลังเป็นที่สนใจของประชาชนให้ทราบในข้อเท็จจริง

ศบค. เป็นการทำงานที่มีการบูรณาการของภาครัฐหลายกระทรวง โดยภายหลังจากองค์การอนามัยโลกประกาศเมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2563 ให้การแพร่ระบาดเป็น “ภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขระหว่างประเทศ” คณะรัฐมนตรีได้ตระหนักว่า เพื่อเป็นการยกระดับการบริหารจัดการสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทยให้อยู่ในวงจำกัด ลดผลกระทบต่อภาวะสุขภาพและจิตใจของประชาชน เศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของประเทศ สร้างความตระหนักรู้เท่าทันและเตรียมความพร้อมในการรับมือกับการระบาดอย่างมีประสิทธิภาพตามมาตรฐานสากล ตลอดจนประเมินสถานการณ์ เพื่อการบังคับใช้กฎหมายให้ตรงกับความรุนแรงของปัญหา และวางมาตรการป้องกันควบคุม และช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างเหมาะสม นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบ

ของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2563 จึงมีคำสั่งให้จัดตั้ง ศบค. ขึ้น โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ และมีการบูรณาการความร่วมมือจากรัฐมนตรีหลายกระทรวง (Thaigovernment, 2020)

วิธีการสื่อสารของ ศบค. คือ การนำเสนอรายงานประจำวันผ่านโทรทัศน์ และ Youtube โดยมี นายแพทย์ทวีศิลป์ วิษณุโยธิน ทำหน้าที่เป็นโฆษก ศบค. ซึ่งรายละเอียดการนำเสนอประจำวัน ได้แก่ จำนวนผู้ติดเชื้อรายวัน เส้นทางเดินทางของผู้ติดเชื้อ เหตุการณ์โควิด-19 ในไทยที่กำลังเป็นกระแสชี้แจงข้อเท็จจริง และการทำงานของทางไทยเพื่อรับมือกับสถานการณ์โควิด-19 ในปัจจุบัน ทั้งนี้ก่อนการก่อตั้ง ศบค. พบว่า ข้อมูลข่าวสารได้หลั่งไหลมาจากหลายทิศทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนโลกออนไลน์ที่ก่อให้เกิดความสับสนว่า “ข่าวที่เป็นกระแสอยู่นั้นเป็นข่าวจริงหรือไม่” อย่างไรก็ดี เมื่อก่อตั้ง ศบค. ขึ้น ทำให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ หลั่งไปในทิศทางเดียวมากขึ้น ทำให้ ศบค. เป็นเสมือนสื่อกลางที่ชี้แจงข้อเท็จจริง ความกระจ่างและความข้องใจของประชาชนรายวันในช่วงสภาวะวิกฤต แต่ในบางครั้งการนำเสนอข้อมูลของ ศบค. ขาดความน่าสนใจและสร้างความเบื่อหน่าย เนื่องจาก การนำเสนอมีระยะเวลา และพบว่ามีการนำเสนอข้อมูลที่คลาดเคลื่อน สิ่งนี้ได้บั่นทอนให้ความน่าเชื่อถือของ ศบค. ให้ลดลงอันทำให้ระดับผู้ติดตามการรายงานประจำวันของ ศบค. ลดลงเช่นกัน

มาตรการการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาควิชาการ

ปัจจุบันภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาควิชาการได้พยายามให้ความร่วมมือกับภาครัฐ ด้วยการเสนอตนเป็นอีกช่องทางหนึ่งเพื่อตรวจสอบข่าวสารให้มั่นใจต่อข้อเท็จจริงของข่าวนั้น ๆ ว่าได้รับการตรวจสอบอย่างทั่วถึง เช่น โครงการโคแฟค (Collaborative Fact Checking: Cofact) ที่เริ่มต้นก่อตั้งโครงการเพื่อเปิดพื้นที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมตรวจสอบข่าวปลอมด้านสุขภาพ โดยเฉพาะประเด็นโควิด-19 ภายใต้แนวคิด “ทุกคนควรเป็น Fact Checker” หรือคนที่ทำหน้าที่ตรวจสอบข่าวสารด้วยตัวเอง ไม่ใช่เป็นภาระของคนใดคนหนึ่ง แต่ทุกคนต้องแก้ปัญหาาร่วมกัน (Bangkokbiznews, 2020) ชัวร์ก่อนแชร์ เพจเฟซบุ๊ก “อ้อ มันเป็นอย่างนี้เอง by อาจารย์เจษฎ์” และหมอลับแลแพนด้า เป็นต้น

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แม้การดำเนินการมาตรการป้องกันข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 ของไทยในปัจจุบันจะมีการดำเนินการควบคู่กัน 3 ส่วน คือ 1) มาตรการทางกฎหมาย 2) การตรวจสอบของภาครัฐ และ 3) การตรวจสอบจากภาคประชาชน อย่างไรก็ตามมาตรการดังกล่าวถือเป็นมาตรการที่ดำเนินการในลักษณะเฉพาะหน้า กล่าวคือ เกิดเหตุแล้วจึงป้องกัน นี่จึงไม่ใช่วิถีทางที่เหมาะสมเพียงพออย่างยั่งยืนต่อการป้องกันข่าวปลอมที่เกิดขึ้นในสภาวะวิกฤตที่ข้อมูลข่าวสารถือเป็นปัจจัยจำเป็นอย่างยิ่งต่อประชาชน

บทสรุป

การสร้างข่าวปลอมและการแพร่กระจายข่าวปลอม สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคนทุกระดับ ยิ่งผู้สร้างข่าวปลอมหรือผู้แพร่กระจายข่าวปลอมเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและมีฐานะทางสังคมที่ดียิ่งส่งผลให้ระดับความน่าเชื่อถือต่อข่าวปลอมนั้นสูงขึ้นไป นอกจากนี้ หากผู้ที่แพร่กระจายข่าวปลอมคือ บุคคลใกล้ชิด หรือเพื่อนสนิท ก็ยิ่งเพิ่มระดับความน่าเชื่อถือของข่าวปลอม ทำให้ยากยิ่งขึ้นต่อการสร้างมาตรการป้องกัน เช่นเดียวกันหากการตรวจสอบข่าวสารดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้อง และรวดเร็วก็ยิ่งส่งผลต่อความน่าเชื่อถือแก่แหล่งตรวจสอบทำให้ประชาชนมั่นใจเมื่อเกิดความสับสนจากการรับรู้ข่าวสารบนโลกออนไลน์ ดังนั้น ข่าวปลอมถือเป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งที่ควรค่าแก่การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่ข่าวปลอมในสถานการณ์โควิด-19 ที่เกิดขึ้น ณ สภาวะที่จิตใจผู้คนไม่ได้อยู่ในสภาวะปกติ และพร้อมยินดีที่จะเชื่อก่อนคิดอยู่เสมอ

ฉะนั้น สิ่งที่เหมือนกันของการแพร่กระจายของข่าวปลอมกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 คือ ความรวดเร็ว และเจตนา ซึ่งมีทั้งกระทำโดยเจตนาและไม่เจตนา แต่ผลลัพธ์ที่ตามมาคือผลร้ายมากกว่าผลดี อย่างไรก็ตามสิ่งที่แตกต่างกัน คือ เชื้อไวรัสสามารถป้องกันได้ด้วยการสวมหน้ากากอนามัย และปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักสาธารณสุข ขณะที่ การป้องกันข่าวปลอมทำได้ยากกว่า เนื่องจากยังไม่มีมาตรการป้องกันข่าวปลอมที่ชัดเจน เมื่อมีการแพร่กระจายข่าวปลอมแล้วยากอย่างยิ่งที่จะตรวจสอบข้อเท็จจริง สืบค้นที่มาของข้อมูล และเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ข่าวปลอมมีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพจึงทำให้ข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับโควิด-19 มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหามาตรการป้องกันที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากเนื้อหาข่าวสามารถสร้างความเข้าใจผิดด้านการป้องกัน การควบคุมเชื้อ และความปลอดภัยของประชาชน ซึ่งปัญหาอาจจะบานปลายจนเป็นอันตรายถึงชีวิตได้

ทั้งนี้ แม้ว่าทุกคนจะสามารถเป็นผู้สร้างข่าวปลอม และแชร์ข่าวปลอมทั้งที่รู้หรือไม่รู้ แต่ในบางครั้งกลับพบว่า สื่อหลักบางแห่งได้นำข่าวปลอมไปเผยแพร่ต่ออย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่ตรวจสอบก่อนว่า ข่าวนั้นเป็นข่าวปลอมหรือไม่ สิ่งนี้เองยิ่งเป็นการยืนยันทางอ้อมให้ประชาชนเชื่อว่าข่าวปลอมนั้นคือข่าวจริง และสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาข่าวปลอม และคุณภาพของการทำงานด้านการข่าวที่ไม่มีประสิทธิภาพต่อการซึ่งนำหน้าระหว่างความรวดเร็วของการนำเสนอข่าวกับความน่าเชื่อถือของข่าว ดังนั้น การป้องกันข่าวปลอมจึงถือองค์ประกอบที่สำคัญที่ไม่ทำให้สถานการณ์เกิดความบานปลาย ในขณะที่เดียวกันยังสามารถเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการปฏิบัติตัวของประชาชนอันจะส่งผลให้ระดับผู้ติดเชื้อโควิด-19 ในไทยมีจำนวนลดลง ซึ่งหากประเทศไทยมีมาตรการป้องกันข่าวปลอมอย่างมีประสิทธิภาพจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่ไม่ทำให้สถานการณ์เกิดความบานปลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสภาวะวิกฤตที่มีปัจจัยด้านความอันตรายต่อชีวิตเข้ามาเกี่ยวข้อง

ข่าวปลอมไม่สามารถป้องกันได้ด้วยการใส่หน้ากากอนามัย หรือการเว้นระยะทางสังคม เพราะการแพร่กระจายของข่าวปลอมสามารถกระทำได้ทุกที่ ทั้งรูปแบบการสนทนาแบบเห็นหน้า และการสนทนาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งคนที่รู้จักและไม่รู้จักกัน สิ่งนี้จึงทำให้การแพร่กระจายข่าวปลอมในช่วงสถานการณ์โควิด-19 มีความพิเศษ เนื่องจากเป็นการเผยแพร่ข่าวปลอมที่เล่นกับความรู้สึกของผู้คนในสภาวะที่จิตใจไม่ปกติ และพร้อมยินดีเชื่อสิ่งที่ได้รับรู้ และแชร์ต่อ โดยมีปัจจัยความเสี่ยงของชีวิตเข้ามาเกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะ

การแพร่กระจายของข่าวปลอมมีลักษณะเช่นเดียวกับการแพร่ระบาดของเชื้อโรค การรักษาอาการป่วยติดเชื้อ หรือบำบัดให้อาการทุเลาไม่ลามไปยังส่วนอื่น ๆ ที่สำคัญในร่างกายต่อไปจะต้องทราบก่อนว่า ผู้ป่วยมีลักษณะอาการของโรคเป็นเช่นไร (ลักษณะข่าวปลอมที่ปรากฏ) ปัจจัยใดที่ก่อให้เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อโรค (ช่องทางการแพร่กระจายของข่าวปลอม) จากนั้นเมื่อมีความเข้าใจต่อสิ่งที่ปรากฏแล้วจึงนำมาสู่การวินิจฉัยโรคและการใช้ยาให้ถูกโรคเพื่อให้อาการทุเลา เช่นเดียวกันในปรากฏการณ์การแพร่กระจายของข่าวปลอมเกี่ยวกับโควิด-19 พบว่า มาตรการป้องกันข่าวปลอมของไทยยังใช้ยาไม่ถูกโรค เนื่องจากตัวแสดงสำคัญมีเพียงตัวแสดงเดียวคือ “รัฐ” และมุ่งใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นเครื่องมือเพื่อยังยั้งให้ผู้คนหวาดกลัวไม่เผยแพร่ข่าวปลอม แต่การแก้ไขปัญหาด้วยวิธีนี้เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า ไม่ใช่ระยะยาว ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงต้องการเสนอให้มีมาตรการป้องกันข่าวปลอมของไทยดำเนินในหลายรูปแบบพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ภาคประชาชน เอกชน นักวิชาการ สื่อ และแพลตฟอร์มออนไลน์ได้ร่วมมือกับภาครัฐตรวจสอบข่าวปลอมและออกแบบมาตรการป้องกันข่าวปลอมเพื่อให้การ

แก้ไขปัญหาดำเนินไปอย่างรอบด้าน และสร้างความยั่งยืนในระยะยาว อันจะสามารถนำมาใช้เป็นมาตรการป้องกัน
ข่าวปลอมในอนาคตของไทยต่อไป

นอกจากนี้ รัฐบาลควรบังคับใช้กฎหมายให้มีความศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากพบว่า แม้ประเทศไทยจะมีบทลงโทษ
ผู้กระทำความผิดในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ 2550 มาตรา 14 แต่กลับพบว่า
รัฐยังไม่ได้อำนาจกฎหมายที่มีในมือเพียงอย่างเดียวได้เต็มศักยภาพ รวมทั้งเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างจำนวนข่าวปลอมกับ
จำนวนการลงโทษทางอาญาต่อผู้กระทำความผิดกลับพบว่า มีลักษณะที่สวนทางกัน โดยการรับรู้ของประชาชนต่อข่าวปลอม
ที่ปรากฏมีมากกว่าการรับรู้เกี่ยวกับการทำงานของภาครัฐต่อการนำคนผิดมารับโทษ ทั้งนี้ ชีวาร์ เบ็คคาเรีย
บิดาแห่งทฤษฎีการลงโทษเพื่อการข่มขู่ยับยั้ง ได้เสนอไว้ในทฤษฎีว่า การลงโทษที่ทำด้วยความรวดเร็ว การลงโทษที่มี
ความแน่นอน และการลงโทษที่รุนแรง ถือเป็นหัวใจสำคัญต่อการใช้เป็นมาตรการป้องกันยับยั้งผู้กระทำความผิด

References

- Bangkokbiznews. (2020). *Fake news Another Super Spreader that is spreading in Thai society*.
Retrieved November 15, 2020, from <https://www.bangkokbiznews.com/recommended/detail/2116>
- BBC News. (2020). *Corona: Get to Know the Virus that Causes Pneumonia Outbreaks in China*.
Retrieved October 21, 2020 from <https://www.bbc.com/thai/thailand-51089461>
- Claire Wardle, (2017). *Fake News. It's Complicated*. Retrieved June 28, 2020, from
<https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>
- Department of Disease Control. (2020). *Coronavirus Disease (COVID-19)*. Retrieved June 28, 2020,
from https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/file/g_km/handout001_03032020_2.pdf
- Department of Mental Health. (2020). *What is an International Public Health Emergency Recently
Announced by WHO and How Important is it?*. Retrieved May 1, 2020, from
<https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30178>
- Hua, J., & Shaw, R. (2020). Corona Virus (COVID-19) “Infodemic” and Emerging Issues through a
Data Lens: The Case of China. *International Journal of Environmental Research and Public
Health*, 17(7), 2309, 1–12.
- Janevatchararuk, T. (2019) Fake News Situations: Comparison, Factors Analysis, and Model.
J. of Soc Sci & Hum. 45(1), 119–140.
- Khaosod. (2020, May 25). *Happy Society: Stop Fake Health News Eat Mindfully, check before
sharing*. Khaosod Newspaper. Pp. 16.

- News@ch7. (2020). *Arrested for the Release of Fake News 9 Cases, the Police Warned People Becareful of Posting Fake News*. Retrieved November 2, 2020, from <https://news.ch7.com/detail/417413>
- Ratchakitcha. (2017). *The Computer Crimes Act B.E. 2560 (2017)*. Retrieved October 21, 2020, from <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/010/24.PDF>
- Rawinit, W. (2020). *Infodemic in the COVID-19 Situation*. Retrieved May 2, 2020, from <https://www2.rsu.ac.th/sarnrangsit-online-detail/CommArts-Article04>
- Thai Media Fund and Bookscape. (2020). *FAKE NEWS IS GOOD NEWS – It's Time to Change Journalism*. Retrieved May 1, 2020, from https://web.facebook.com/bookscap.co/posts/54601830939_8911?_rdc=1&_rdr
- Thairath Online. (2020a). *COVID-19, the Beginning of Which Awaits your End*. Retrieved November 14, 2020, from <https://www.thairath.co.th/spotlight/covid19>
- Thairath Online. (2020b). *Fake News Outbreak Amid COVID-19 Crisis*. Retrieved November 14, 2020 from <https://www.thairath.co.th/news/foreign/1910855>
- Thaigovernment. (2020). *Prime Minister's Order No. 76/2020 on Establishment of the Coronavirus Disease Situation Management Center (COVID-19)*. Retrieved October 21, 2020 from https://media.thaigov.go.th/uploads/document/66/2020/03/pdf/Doc_20200314193011000000.pdf
- The Pan American Health Organization (PAHO). (2020). *Understanding the Infodemic and Misinformation in the Fight Against COVID-19*. Retrieved June 28, 2020, from <https://iris.paho.org/handle/10665.2/52052>
- World Health Organization (WHO). (2020a). *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*. Retrieved November 14, 2020 from <https://covid19.who.int/>
- World Health Organization (WHO). (2020b). *Managing the COVID-19 Infodemic: Promoting Healthy Behaviors and Mitigating the Harm from Misinformation and Disinformation*. Retrieved November 1, 2020, from <https://www.who.int/news-room/detail/23-09-2020-managing-the-COVID-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation>
- World Health Organization (WHO). (2020c). *Munich Security Conference*. Retrieved November 1, 2020, from <https://www.who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference>
-

WorkpointTODAY. (2020). *'Anutin' said Covid-19 as a flu*. Retrieved February 1, 2020, from <https://workpointtoday.com/corona-virus-3/>